

**КОМПОНЕНТИ СТРУКТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАГІСТРА ЕКОНОМІКИ**

Педагогічна компетентність, на думку автора, займає провідне місце в ієрархії якостей магістра економіки. Автор стверджує, що магістр економіки як викладач має досконало знати свою справу, застосовувати найбільш ефективні прийоми і методи викладання економіки.

Якість освіти – соціальна, психолого-педагогічна категорія, яка визначає рівень соціальної захищеності фахівця за рахунок уміння швидко змінюватися. Це стосується не лише викладача-економіста, а й будь-якого фахівця в умовах динамічних соціально-економічних змін в Україні і світі на початку XXI століття. Оскільки професійна діяльність економіста все більше перетворюється в соціально-економічну, тому особистісні якості і педагогічні здібності мають зайняти гідне місце у його професійній підготовці. Виникла потреба вивчення й опису якостей, які забезпечать успішне виконання завдань гуманітарної діяльності. Такі важливі професійні якості є компонентами педагогічної компетентності економіста.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, показав, що дослідження структури педагогічної компетентності магістрів економіки можуть базуватися на теоретико-методологічних працях С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя та ін.; працях з дидактики професійної освіти Р. С. Гуревича, О. А. Дубасенюк, Н. Г. Ничкало, П. Юцявічене та ін.

Окремі вчені вивчали питання педагогічної підготовки фахівців у економічних університетах (Н. Ю. Бутенко, Л. М. Грущенко, В. А. Козаков, Т. Б. Поясок, В. Ю. Стрельников та ін.), проблеми виховання студентів економічного профілю (Л. І. Бурдейна, О. В. Михайлов та ін.).

Однак, аналіз сучасних наукових праць показав, що поза увагою дослідників залишуються питання удосконалення педагогічної компетентності магістрів економіки взагалі і виявлення компонентів її структури зокрема.

Зважаючи на це, *метою* даної статті став теоретичний аналіз основних компонентів структури педагогічної компетентності майбутніх магістрів економіки в контексті компетентнісного підходу.

Завданнями дослідження стали: по-перше, виділити професійні функції магістра економіки, виконання яких вимагає наявності педагогічної компетентності; по-друге, на основі аналізу досліджень у руслі компетентнісного підходу виявити основні компоненти у структурі педагогічної компетентності.

Спочатку відзначимо, що педагогічну компетентність магістра економіки розглядаємо як інтегровану якість особистості, яка виявляється: у сукупності психолого-педагогічних і спеціальних (економічних) знань; вмінні навчати і виховувати себе й інших, активно впливати на процес розвитку і саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості; володінні якостями, що дають змогу виконувати соціально-ціннісні функції в колективі, попереджувати і ліквідовувати негативні прояви поведінки тощо.

Розпочнемо виклад *суті й результатів* нашого теоретичного дослідження з першого його завдання – виділення, на основі аналізу існуючих досліджень у руслі компетентнісного підходу, функцій магістра економіки, які вимагають від нього наявності досліджуваного явища високого рівня. Ці функції, на наш погляд, найбільш повно відображають зміст педагогічної компетентності:

1) інформаційно-комунікативна – пов'язана зі створенням необхідного інформаційного потоку у процесі взаємин, обумовлює розвиток соціально значимих зв'язків у колективі, включає вміння чітко і ясно викладати думки, підтримувати бесіду, передавати раціональну і емоційну інформацію;

2) аналітико-конструктивна – забезпечує оволодіння знаннями, необхідними для виконання даного виду діяльності, здатність оцінювати обстановку, приймати рішення, аналізувати працю і її результати, здатність планувати працю і її результати, складає основу системності всіх заходів;

3) регулююча діяльність – передбачає організацію виконання управлінських рішень, забезпечує корекцію праці, полягає у створенні педагогічних умов, які стимулюють до продуктивного виконання обов'язків і соціально-ціннісних функцій у колективі;

4) розвиваюча – полягає в активному впливі на процес розвитку і саморозвитку у вихованців чи працівників трудових колективів соціально-ціннісних характеристик, а також продуктивну реалізацію у трудовій діяльності їх творчого потенціалу;

5) виховна – полягає у прогнозуванні, попередженні і ліквідації небажаних проявів поведінки, педагогічному попередженні відхилень у поведінці, подоланні і ліквідації негативних якостей і рис працівника в інтересах розвитку у працівника соціально-ціннісних утворень.

Система функцій дала змогу із багатоманітних знань про педагогічні структури, які є в науці, виділити ті, які є найбільш необхідні даному фаху.

Щодо *другого завдання* дослідження з виявлення основних компонентів у структурі педагогічної компетентності фахівця зазначимо, що розглядаємо її в єдності трьох компонентів: діяльнісного, когнітивного і особистісного.

Цілісне уявлення про педагогічну компетентність магістра економіки дає її структура, виділена на основі наукового аналізу і уточнення за допомогою проведеної нами діагностики, яка подана на рисунку 1.

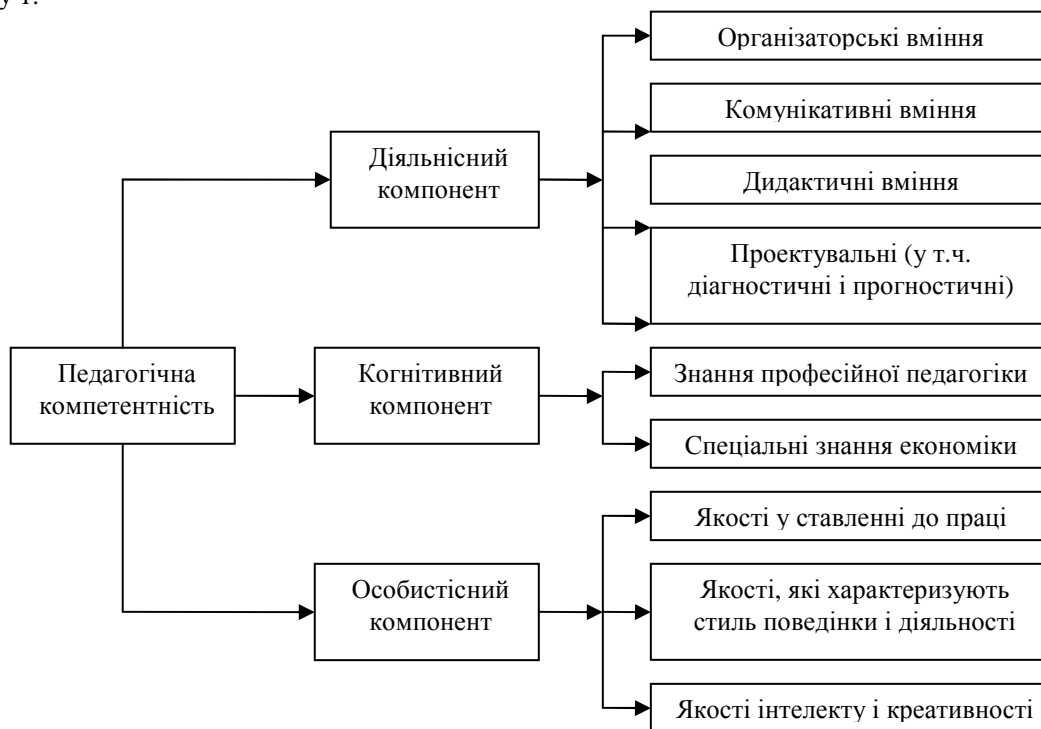

Рис. 1. Структура педагогічної компетентності магістра економіки.

Становлення кожного компонента пов'язане з формуванням його характеристик і властивостей як частини цілісної системи. Розвиток діяльнісного компонента сприяє реалізації інформаційно-комунікативної, регулюючої діяльності, розвиваючої і виховної функцій; розвиток когнітивного компонента спрямований на реалізацію аналітико-конструктивної і виховної функцій; розвиток особистісного компонента сприяє реалізації практично всіх функцій педагогічної компетентності.

Діяльнісний компонент складає система педагогічних **умінь**, інтегровані в декілька груп:

- організаторські – вміння розподіляти завдання, мотивувати свою діяльність і інших, інструктувати студентів, координувати їх діяльність, співпрацювати в навчальному процесі, здійснювати рефлексію;
- комунікативні – вміння встановлювати правильні взаємини зі студентами, їх батьками, своїми колегами, що проявляються в доброзичливості, привітності, повазі; вміння заохочувати полеміку, різноманітність суджень, виховувати у студентів культуру полемічного спілкування, аргументовано відстоювати в дискусіях високі духовні цінності, володіти ораторським мистецтвом у бесідах, дискусіях з студентами; володіння прийомами, що сприяють взаємодії, спілкуванню з ними – мобілізуючий вплив, демократичний стиль спілкування, гумор, уміння слухати студента, здійснювати емоційно-вольовий вплив на нього; до цієї групи відносимо мовні (вміння правильної артикуляції, дикції, багатство усної мови), експресивні (вміння через міміку, жест, тон спілкування та інше висловлювати емоції, стани, ставлення, володіти педагогічною технікою);
- дидактичні – вміння перетворювати наукову інформацію у навчальний матеріал, пробуджувати інтерес до економічних дисциплін, розвивати творчу активність студентів у процесі навчання; до цієї групи відносимо пізнавальні – уміння засвоювати та поповнювати знання, зокрема вивчати особистості окремих студентів і студентського колективу, вивчати чинники, що впливають на хід навчального процесу;
- проектувальні – вміння моделювати педагогічний процес, відбирати і переробляти зміст навчального та додаткового матеріалу; передбачати можливу реакцію студентів на педагогічний

вплив; педагогічно обґрунтовувати засоби, форми і методи формування економічної свідомості студентів відповідно до їхніх індивідуальних особливостей;

Організаторські вміння передбачають наявність у студента мотивів, цілей, потреб у навчанні, удосконаленні, самовихованні, саморозвитку, ціннісних установок актуалізації у професійній діяльності, інтересу до професійної і педагогічної діяльності, що стимулює творчий прояв особистості в оволодінні ефективними способами організації професійної і педагогічної діяльності і взаємодії.

Згідно із законом Йеркса-Додсона, ефективність діяльності залежить від сили і стійкості мотивації. Тобто, чим сильнішою є мотивація до дії, тим вищі результати діяльності. Але пряма залежність зберігається лише до певного моменту – якщо з досягненням запланованих результатів мотивація продовжує зростати, то ефективність діяльності починає знижуватися [4].

Структура мотивації детально висвітлена науковцями. Більшість авторів виділяють п'ять рівнів розвитку мотивації: початковий, низький, середній, високий і дуже високий. В основу такої градації лягло: 1) методологічне положення, що розвиток можна уявити як ряд різних ступенів розвитку, пов'язаних між собою таким чином, що одна є запереченням існування іншої [5: 296]; 2) структурно-функціональний принцип, згідно якого під час переходу з одного рівня мотивації до іншого змінюється її структура, її функції в процесі засвоєння знань і розвитку тих, хто вчиться. Виділяються дві групи засобів, які є: а) джерелом розвитку мотивації; б) умовою розвитку мотивації. Більшість дослідників вказують, що підвищення рівня мотивації веде за собою покращення якості знань, і, як наслідок, швидше формується прагнення до самостійного пошукового засвоєння знань, умінь і навичок [1; 3; 7; 8].

Мотиви досягнення розглядаються як детермінанти активності особистості в процесі спільної професійної і педагогічної діяльності. Однак провідним мотивом спільної професійної діяльності вважаємо мотив афіліації, адже його мета – взаємний і довірливий зв'язок, підтримка і симпатії партнерів у спілкуванні. Мета мотиву афіліації в тому, щоб радіти іншим людям, жити спільно з ними, співробітничати і спілкуватися з ними (Генрі А. Мюррей). Люди з високим мотивом афіліації виявляють більшу активність у професійному спілкуванні (Р. Лансінг, У. Кейнс). Афіліація – певний клас соціальних взаємодій, що мають повсякденний і в той же час фундаментальний характер [6].

До організаторських вмінь, які складають діяльнісний компонент у структурі педагогічної компетентності магістра економіки, відносимо і здатність до *рефлексії*, яка визначає рівень розвитку самооцінки, розуміння власної значимості в колективі, відповідальності за результати своєї діяльності, пізнання себе і самореалізації у спілкуванні. Здатність до рефлексії проявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї професійної діяльності і рівень власного розвитку, своїх досягнень.

Діяльнісний компонент виявляється також у *комунікативних умінь* – встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, оволодівати засобами вербального і невербального спілкування.

Комунікативні здібності виявляються у співробітництві та колективній професійній і педагогічній діяльності. Серед них: здатність розуміти взаємини людей, адекватно сприймати ситуацію спілкування, використовувати досвід інших; здатність розуміти партнерів у спілкуванні, їх мотиви і цілі; здатність співпрацювати; здатність знати і розуміти самого себе, свої власні мотиви і можливості у сфері професійної і педагогічної діяльності й спілкування, здатність відстояти свою точку зору; здатність прогнозувати міжособистісні події, знати основні прийоми спілкування; здатність уникати конфліктів у спілкуванні.

Ми вважаємо, що професійна і педагогічна діяльність магістра економіки передбачає ще й такі комунікативні вміння, як: проводити ділові зустрічі, переговори, бесіди; проводити ділові наради; володіти діловим етикетом і культурою мови (ділова риторика, грамотність мови); слухати; консулювати, обговорювати бізнес-плани, програми; брати участь у створенні спільних проєктів; виступати зі звітами, доповідями на виробничих нарадах, наукових конференціях, корпоративному навчанні тощо.

Дидактичні (або методичні) вміння у діяльнісному компоненті структури педагогічної компетентності складають уміння: виховувати відповідальне ставлення до людини і суспільства, ставити у центрі уваги людину, утверджувати її як найвищу соціальну цінність; формувати основні світоглядні та економічні поняття, систему економічних знань; виявляти джерела сучасної цивілізації – ринкової економіки, демократичних порядків, прав і свобод особистості, віротерпимості; роз'яснювати пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими і груповими; вчити студентів працювати з економічними документами; обговорювати альтернативні оцінки, можливі варіанти економічного процесу, різні погляди на його хід; дозувати навчальну інформацію за обсягом (факти, теорії), часом, ступенем складності та визначати педагогічну доцільність її введення до навчального

заняття (лекції, семінару) відповідно до змісту навчального матеріалу; застосовувати різні форми та прийоми перевірки й оцінювання знань студентів на всіх етапах заняття; аналізувати відповіді студентів: глибина, повнота, логіка, мовна культура; розробляти необхідне навчально-методичне забезпечення занять: структурно-логічні схеми, наочні посібники, схеми, піктограми тощо; розробляти альтернативні навчальні програми, створювати власну методичну систему вивчення економічних дисциплін; вести науково-методичну роботу; здійснювати міжкурсові, міжпредметні зв'язки.

Проектувальні вміння у діяльнісному компоненті структури педагогічної компетентності доповнюють діагностичні і прогностичні вміння магістра економіки як викладача: 1) оцінювати реальний стан навченості студентів; 2) здійснювати до них індивідуальний та диференційований підхід; 3) накреслювати перспективу їх подальшого руху; 4) педагогічно точно визначати і формулювати завдання формування громадянської та національної свідомості студентів, враховуючи при цьому рівень їх духовного розвитку, вікові та індивідуальні особливості; 5) проектувати систему знань, світогляду студентів; 6) передбачати можливі труднощі процесу формування економічної свідомості студентів, визначати способи їх ліквідації; прогнозувати результати цього процесу.

До вмінь магістра економіки як діагноста і вихователя відносимо вміння: 1) оцінити стан вихованості студентів; 2) проектувати виховну роботу на основі індивідуального та диференційованого підходів; 3) проникати у внутрішній світ особистості студента.

Крім названих вмінь виділимо ще інтегральні вміння: 1) бачити свою працю у цілому, а також оцінювати її результативність та ефективність, знаходити "білі плями" в своїй компетентності; 2) дослідницькі вміння: формулювати у вигляді наукової проблеми гостро актуальні завдання практики, проводити педагогічний експеримент, аналізувати його результати.

Когнітивний компонент є сукупністю науково-теоретичних **знань** про професійну діяльність взагалі і про роль педагогічної взаємодії в ній. Рівень розвитку когнітивного компонента визначається повнотою, глибиною, системністю знань у сфері професійно-педагогічного спілкування.

Знання в широкому розумінні слова – продукт і результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відображення у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій. Знання у вузькому розумінні слова – понятійно-фактична складова навчального матеріалу, до якої належать конкретні взаємозв'язані факти, закономірності, теоретичні узагальнення, терміни, а також знання про способи дії. Лише теоретичних знань недостатньо викладачу економіки для успішного викладання навчального предмета за сучасними вимогами, якщо у нього не сформовані стійкі уміння та навички діяльності. У своєму дослідженні ми спираємось на визначення уміння як знання в дії (діяльнісний компонент), застосування знань і навичок у конкретних умовах [2].

Когнітивний компонент педагогічної компетентності магістра економіки складають два блоки знань: по-перше, знання професійної педагогіки, методичні знання і знання суміжних гуманітарних дисциплін (філософії, психології, соціології, культурології тощо); по-друге, спеціальні знання економіки і суміжних з нею дисциплін.

До першого блоку "Загальні педагогічні і методичні знання" магістра економіки як викладача відносимо, окрім методологічних знань стосовно процесу навчання та виховання (філософських, психологічних, соціологічних, культурологічних тощо), такі основні педагогічні знання: сучасного стану педагогіки, передового педагогічного досвіду; мети і завдань педагогічної діяльності; володіння видами діяльності викладача – навчальна, виховна, організаційна, консультативна, самоосвітня та ін.; особливостей учасників педагогічної діяльності, етапів її здійснення; технологій навчання; об'єкта та способів навчальної діяльності (кого і як вчити); вимог до здійснення педагогічного самоаналізу; завдань і способів педагогічного спілкування, прийомів взаємодії зі студентами; етапів і рівнів спілкування; політики держави у галузі освіти; мети, завдань, змісту, засобів і прийомів навчання та виховання студентів у процесі викладання навчального предмету; психологічних особливостей розвитку студентів, психології засвоєння економічних понять, правил, формул тощо; технології самоосвіти.

Цей блок складають такі методичні знання: типових навчальних програм курсів економічних дисциплін та їх дидактичних компонентів; чинників та закономірностей вивчення економічних дисциплін; мети, змісту навчання, його структури, передбачуваних результатів; сучасних організаційних форм вивчення економічних дисциплін, їх типів, структури та особливостей методики; шляхів формування системи економічних знань студентів, розвитку їх економічного мислення, економічної культури та громадянської свідомості й самосвідомості; методів та прийомів навчання економічним дисциплінам; формування економічних уявлень, закріплення, осмислення, структурування економічного матеріалу (процесів, явищ, понять), перетворення знань студентів про способи критичного пізнання в інструмент їх діяльності (проблемний, дослідницький, частково-пошуковий методи), використання навчальних програм з економічних дисциплін для створення

інформаційні продукти, організація роботи студентів з різними джерелами навчальної інформації: письмовими (підручник, документ, періодика), наочністю (карти, схеми, малюнки, ТЗН); сучасних наукових підходів; способів формування цілісної картини світу студентів; прийомів навчання студентів використанню економічних знань у професіональному житті.

У другому блоці когнітивного компоненту в структурі педагогічної компетентності магістра як викладача економіки – "Спеціальні знання економіки і суміжних дисциплін", який за змістом є основним, виділяємо: основні напрями розвитку сучасної економічної науки, нові факти та теорії, підходи до їх вивчення; соціально-економічну характеристику сучасної епохи; загальні принципи економічної науки – системність, причинно-наслідковий підхід; дискусійні питання економічної науки; принципи і методи економічного пізнання; методологічний, категорійний (понятійний) апарат економічних дисциплін; категоріально-понятійний апарат суміжних дисциплін: філософії, етики, естетики, логіки, соціології, політології, історії, правознавства тощо; шляхи інтеграції змісту суміжних галузей знань як умови формування економічної свідомості; альтернативні підходи до вивчення основних тенденцій соціально-економічного процесу; знання сучасних проблем джерелознавства; принципи цивілізаційного підходу до пізнання економіки як основи економічної свідомості.

Особистісний компонент визначає сформованість таких важливих для магістра економіки **якостей і властивостей**, як креативність, ініціативність, націленість на співробітництво, упевненість у собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, ініціативної, критичної й інноваційної рефлексії і прогнозування результатів своєї діяльності й відношень, творчої уяви, а також професіонально значимих якостей.

Педагогічну компетентність у особистісному компоненті визначають такі професіональні якості: якості, пов'язані зі ставленням до праці (працелюбність, уважне ставлення до обов'язків, творчий підхід у роботі); якості, які характеризують загальний стиль поведінки і діяльності (дисциплінованість, самостійність, дотримання слова, авторитетність, енергійність); якості інтелекту і креативності (гнучкість, передбачливість, широта розумового кругозору, дивергентне мислення тощо).

Особистості важливо також: 1) виявляти свої педагогічні здібності; 2) керувати своїм емоційним і функціональним станом; 3) оволодіти педагогічною майстерністю як еталоном праці викладача (педагогічна майстерність характерна для високого рівня розвитку педагогічної компетентності викладача, є працею на рівні кращих зразків, використання уже винайдених професійних розробок); 4) здійснювати творчий пошук (педагогічна творчість розглядається: а) у вузькому розумінні слова – новаторство – пошук і знаходження принципово нових, раніш не відомих і не досліджених завдань, засобів і способів праці; б) у широкому розумінні слова – "відкриття" викладачем відомих у науці та досвіді поєднань методів, прийомів, умов їх застосування, бачення кількох варіантів вирішення однієї проблеми, оновлення відомого у відповідності з новими вимогами – творчість у такому розумінні притаманна кожному).

Такою є ідеальна структура педагогічної компетентності магістра економіки як викладача. Відсутність або недостатня сформованість хоча б одного з цих компонентів здійснює суттєвий вплив на рівень компетентності.

Дана модель структури педагогічної компетентності магістра економіки як викладача буде надалі конкретизована нами в діагностичній програмі вивчення рівнів педагогічної компетентності. Пропонована модель потребує практичної перевірки і у цілому вона дозволить, як і передбачається в нашому дослідженні, визначити зміст педагогічної компетентності (що діагностувати) та шляхи її оцінювання (як діагностувати). Така всебічна концептуальна модель структури педагогічної компетентності магістра економіки дасть можливість зіставити вимоги до професії – педагогічній і спеціальні знання й уміння; побачити об'єктивно необхідні для виконання професіональних функцій знання та вміння.

Ми вважаємо, що запропонована нами система знань, умінь і особистісних якостей у структурі педагогічної компетентності магістра економіки сприятиме більш об'єктивній експертній оцінці та самооцінці педагогічної компетентності студентів, які залучені до експерименту, а також цілеспрямованому впливові на формування цієї якості у майбутніх магістрів економіки. Таке гіпотетичне уявлення про структуру педагогічної компетентності магістра економіки дозволить цілеспрямовано впливати на зростання рівнів педагогічної компетентності студентів, об'єктивно вимірювати зміни за допомогою методів математичної статистики.

Виявлення ефективних шляхів удосконалення педагогічної компетентності можливе через порівняння еталонного рівня, що знаходить відображення в ідеальній моделі педагогічної компетентності майбутніх магістрів економіки, з реальним станом професійної компетентності.

Висновком з даного дослідження може бути констатація того, що магістр економіки має відповідати певним вимогам щодо його особистості і діяльності. Першою з цих вимог є педагогічна

компетентність. Магістр економіки як викладач і менеджер має досконало знати свою справу, застосовувати найефективніші прийоми і методи викладання економіки і управління людьми. Педагогічна компетентність не випадково займає провідне місце в ієрархії якостей магістра економіки: вона є своєрідною основою, на якій базуються інші якості фахівця. Протилежною якістю є відсутність професіоналізму, некомпетентність: слабо підготовлений магістр економіки, як правило, уникає організаторської і навчально-виховної роботи, не приділяє належної уваги навчанню підлеглих. Уточнення найефективніших шляхів розвитку педагогічної компетентності магістра як викладача економіки визначає перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Деркач А. А. Психология развития профессионала: учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М.: РАГС, 2000. – 124 с.
2. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
4. Лук А. Н. Мышление и творчество. – М.: Политиздат, 1976. – 144 с.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 3. – 637 с.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х томах. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.; Т. 2. – 398 с.
7. Щукина Г. И. Проблемы познавательного интереса в педагогике. – М., 1971.
8. Knopf E. A. Psychology. Inc. Visual Education Corporation, Princeton, New York, 1992.

Матеріал надійшов до редакції 25.03. 2009 р.

Лебедик Л. В. Компоненты структуры педагогической компетентности магистра экономики.

Педагогическая компетентность, по мнению автора, занимает ключевое место в иерархии качеств магистра экономики. Автор утверждает, что магистр экономики как преподаватель должен досконально знать своё дело, применять наиболее эффективные приемы и методы преподавания экономики.

Lebedyk L. V. The Components of the Structure of the Economics Master's Pedagogic Competence.

Pedagogical competence, according to the author, is high on the list in hierarchy of qualities of the master of Economics. The author asserts that the master of Economics as the teacher should know thoroughly the business, apply the most effective receptions and methods of teaching of Economics.